TEODOR NEŞ – *„Oameni din Bihor”*

Ioan FABIAN
University of Oradea

Abstract: The current paper presents the most important moments of Neş Teodor's life and career and his most significant writting The Monography – „People of Bihor County”, a writting in which he depicts political, historical and cultural events between 1848-1918, the coryphaeuses of the social-cultural revolution from Bihor County.

Keywords: teacher, linguist, writer, national identity, historical facts.

„...dragostea mea pentru acest Bihor,
unde m-am născut şi mi-am lustruit zestrea intelectuală,
mi-a împins irezistibil condeiul să adun pentru cei de azi,
în paginile ce urmează
cîteva figuri şi fapte din acest colţ de ţară”
Teodor Neş (1891-1975)

Neş Teodor se naşte la 26 martie 1891 în comuna Mădăras din judeţul Bihor din părinţi simpli neştiutori de carte. Şcoala primară cu clasele I–III a urmat-o în comuna sa natală, Mădăras iar clasa a IV-a a continuat-o, la insistenţele învăţătorului său Silaghi Iosif la Şcoala Reformată Primară din Salonta, unde a absolvit şi gimnaziul[1].

Pleacă la Beiuş unde se înscrie la vestitul Liceu al acelei vremi, „Samuil Vulcan”. Aici, în anul 1910, trece cu bine examenul de maturitate, terminând pe primul loc fiind şi premiat cu 20 de coroane de aur[2].

Beneficiind de conjuncturile vremii, îşi continuă studiile superioare la Universitatea din Budapesta, ca membru al Colegiului „Eötvös Lorant” şi bursier al Fundaţiei „Emanuil Gojdu”. Examenul fundamental îl susţine la data de 25 aprilie 1912, la specialitatea matematică-fizică şi la limbile maghiară şi franceză. Examenul de specialitate îl trece cu bine la data de 20 mai 1914, la specializarea matematică-fizică[3].

Participă la Primului Război Mondial în perioada iulie 1914–31 octombrie 1918.

La data de 3 noiembrie 1918, după izbucnirea Revoluţiei din Ungaria, Teodor Neş este numit la cerere comandantul Gărzii Naţionale Române din Tinca. Sub amprenta evenimentelor istorice ale vremii, tânărul Neş este prezent la Adunarea Naţională din 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia[4].

[1] Teodor Neş, Iosif Sălăgean şi Emil I. Roşescu – Liceul ”Emanuil Gojdu” la 50 de ani –Monografie, pag. 117.
[2]Ibidem, pag. 118.
[3] Teodor Neş, Iosif Sălăgean şi Emil I. Roşescu – Liceul ”Emanuil Gojdu” la 50 de ani –Monografie, pag. 118.
[4] Teodor Neş - A doua carte despre Oameni din Bihor, Comitetul pentru Cultură şi Educaţie Socialistă al Judeţului Bihor, pag. 7

BDD-A22110 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:37 UTC)

La 1 octombrie 1919, la vârsta de 28 de ani, debutează în învățământ ca profesor suplinitor la Liceul Real Român din Oradea[5].

Teodor Neș este ales și numit de către Corpul Profesoral al Liceului „Emanuil Gojdu" în funcția de director provizoriu în decembrie 1925, pentru ca o lună mai târziu să fie numit director stabil. A ocupat această funcție îndeplinindu-și cu strălucire și noblețe rolul asumat până la data de 12 iulie 1938 când a fost promovat ca Inspector General al Învățământului Secundar din Ținutul Someș, cu sediul la Cluj Napoca[6].

În această calitate a funcționat în Cluj Napoca până la data de 9 septembrie 1940, moment în care, datorită contextului politic al vremii (Dictatul de la Viena) părăsește orașul pentru a fi numit Inspector General în Ținutul Bucegi la data de 18 octombrie 1940. Începând cu data de 5 martie 1942 este numit Inspector General Șef al Capitalei unde rămâne în funcție până în luna iulie 1948. De aici ajunge să activeze ca angajat al Centralei Ministerului, în calitate de funcționar al biroului de material didactic[7].

În anul 1951 s-a pensionat, rămânând în activitate ca și angajat în cadrul Ministerului Educației până în luna iulie a anului 1958 când s-a retras din această funcție. După ce s-a pensionat, Teodor Neș a activat pentru o perioada scurtă de timp – aproximativ un an de zile – ca și colaborator extern al Academiei Române în cadrul Secției de documentare[8].

În prefața cărți „*Liceul "Emanuil Gojdu" – La 50 de ani – Monografie"*, Mircea Malița se declară marcat de personalitatea profesorului Teodor Neș, precizând că: *„Atunci când profesorul Neș mi-a arătat impresionanta sa lucrare, atât ca detaliu cât și ca întindere, am evocat anii de ucenicie de la Liceul Gojdu. Pentru noi, profesorul Neș (și este o treime de secol de atunci) îmbrăca toga unei autorități totale. Era pentru noi omul care participase la expediția științifică de măsurări geofizice, magnetice și gravitaționale, organizate de Eötvös Lorand al căriu nume este înscris astăzi pe frontispiciul Universității din Budapesta*[9].

Acesta, continuă cuvintele de apreciere adresate celui care i-a fost profesor și model în perioada anilor de școală, scoțând în evidență faptul că Teodor Neș, deși putea să-și continue cariera academică la cele mai înalte nivele, totuși alege o altă cale – aceea de deschizător de drumuri: *„Tânărul savant cu perspective universitare, care părăsește drumul academic în favoarea unui liceu transilvănean, profesorul Neș era omul care dedica dotării laboratoarelor o pasiune ce nu se putea trage decât din convingerea că baza științelor stă în experiment. Era o personalitate din gura căreia puteau fi auzite, în alți termeni, anticipațiile cele mai elocvente ale ciberneticii, teorie sistemelor și multidisciplinarității.* [10]

Mircea Malița încheie cu următoarele cuvinte de apreciere la adresa celui care a fost dascăl, pedagog și scriitor: *„Dacă astăzi considerăm că una din practicile cele mai actuale și moderne teoria sistemelor tehnico-umane, ne este greu să concepem un precursor mai*

[5] Teodor Neș, Iosif Sălăgean și Emil I. Roșescu – *op.cit.*, pag. 118.
[6] Teodor Neș, Iosif Sălăgean și Emil I. Roșescu – *Liceul "Emanuil Gojdu" la 50 de ani* –Monografie, pag. 119.

[7] Ibidem.
[8] Ibidem.
[9] Prefață scrisă de Mircea Malița la volumul: *Liceul "Emanuil Gojdu" la 50 de ani* – Monografie, pag. 6.
[10] Prefață scrisă de Mircea Malița la volumul: *Liceul "Emanuil Gojdu" la 50 de ani* – Monografie, pag. 6.

BDD-A22110 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:37 UTC)

convingător şi pasionat decât profesorul care o jumătate din timp îl consacra ştiinţelor fizico-matematice şi cealaltă jumătate istoriei culturale a Bihorului şi operei sale de emancipare"[11].

Teodor Neş îşi începe munca de scriitor al lucrării sale de căpătâi aducând câteva argumente în favoarea cărţii care urma să ia naştere şi să vadă lumina tiparului cu următoarele cuvinte: „Paginile următoare, în care am înmănunchiat multe rânduri scrise risipit spre Bihor, s-au zămislit dintr-o obligaţie impusă de calitatea noastră de director al Liceului 'Emanuil Gojdu'. Am avut datoria să scriem în anuarul şcoalei câteva file comemorative despre viaţa şi activitatea lui Aurel Lazăr, animator şi luptător de seamă, care, într-altele, fusese opt ani de zile preşedintele comitetului şcolar. Şi atunci ne-am pus întrebarea firească: *'Care a fost contribuţia şi nota nouă, originală, a lui Aurel Lazăr în învălmăşagul luptelor naţionale din Bihor?'*. Răspunsul pretindea lămurirea celuilalt termen de comparaţie: '*Care a fost nota caracteristică a Bihorului în luptele naţionale ale Românilor Din Ardeal şi Ungaria?'* Am început să evocăm, ca pentru noi, pe cei dintâi luptători bihoreni: Emanuil Gojdu, Alexandru Roman, Alexandru Wlad, Partenie Cosma, să toarcem firul întâmplărilor şi să înşiruim pe el, toate figurile de căpetenie: fie luptători, scriitori, ori fondatori, rânduindu-i într-o galerie provincială. Firește, spaţiul dintre piscurile reprezentate izolat de cei mai de seama Bihoreni, a trebuit să-l înnădim cu diferite manifestări sociale, politice şi culturale, care s-au desfăşurat pe pământul Bihariei. Şi aşa ne-am pomenit cu o serie de figurine, de dimensiuni reduse, care se potrivesc foarte bine într-o istorie regională, dar cernuţi prin sita selectivă a istoriei naţionale cad aici în solul nostru, fără să poată intra pe scena evenimentelor de un eveniment general"[12].

Acesta îşi continuă pledoaria în favoarea alcătuirii cărţii sale *„Oameni din Bihor"* scoţând în evidenţă modul în care a selectat personalităţile şi persoanele incluse în prezentarea sa precum şi aria de activitate a acestora, cu următoarele cuvinte : „Ne-am oprit exclusiv numai la ceea ce a dat Bihorul, la figurile răsărite aici, chiar dacă o parte din activitatea lor publică s-a risipit în alte părţi de ţară. Ne-a interesat, cu ce a contribuit Bihorul la mişcarea generală politică ori culturală şi nu ne-am întrebat ce am primit noi din altă parte. După acest criteriu Bihorul îşi revendică pe Alexandru Wlad din Banat, Alexandru Gavra din Arad, Miron Pompiliu din Iaşi şi alţii, al căror drum în viaţă a isvorât din Bihor, dar s-a pierdut în alte zări. Din acelaşi motiv, ne-am văzut nevoiţi să trecem cucernici pe lîngă unele figuri frumoase, venite din alte colţuri, ca să are şi să samene aici, în ogorul culturii; lăsăm ca aceştia să fie revendicaţi de judeţele lor, chiar dacă în Bihor numele lor este vecinicit prin importante instituţiuni ori fapte patriotice şi culturale"[13].

Mai adăugă, parcă cerându-şi scuze datorită modului în care a selectat, elaborat şi scris monografia, excluzând anumiţi oameni de cultură activi în perioada contemporană lui, spunând: „...că noi ne ocupăm de figurile mirene şi de faptele lor politice şi culturale; nu intră în preocupările noastre galeria de arhierei români, uniţi, întemeietori şi ctitori de aşezăminte culturale, de o covârşitoare importanţă în viaţa noastră românească. S-au ocupat de ei alţii, mai vrednici decât noi, în monografiile episcopiei unite. Din aceleaşi motive, nu stăruim nici asupra şcolilor şi episcopilor din Arad, care au furnizat Bihorului multe generaţii de învăţători şi preoţi; dacă totuşi câte un episcop ca Miron Roman, ori Ioan Vancea ori arhimandriţii: Iosif

[11] Ibidem.
[12] Teodor Neş – *Oameni din Bihor 1848-1918,* ediţia a II-a, Biblioteca Revistei Familia, Oradea, 2006, pag. 1.
[13]Teodor Neş – *Oameni din Bihor 1848-1918,* ediţia a II-a, Biblioteca Revistei Familia, Oradea, 2006, pag. 2.

BDD-A22110 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:37 UTC)

Goldiș și Vasile Mangra, ni se îmbie condeiului, ne oprim la ei, fiindcă sunt născuți în Bihor, ori au făcut politică în Bihor (Iosif Goldiș). Și în cazul acesta, înregistrăm exclusiv activitatea lor politică și nu cea bisericească"[14].

Dintre sursele și izvoarele care au stat la baza alcătuirii cărții „Oameni din Bihor" scrisă de Teodor Neș, putem menționa prima lucrare folosită la documentarea și elaborarea monografiei - „Cartea de aur" a lui Teodor V. Păcățianu[15].

O a doua sursă se menționează a fi folosirea selectivă a ziarelor maghiare din Oradea, în special „Nagyvárad", fondat în 1872, în care mai apăreau consemnări superficiale referitoare la români, mai ales că la acea vreme nu exista în Oradea o presă de limba română care să consemneze viața cotidiană a societății și în special a românilor[16].

Un al treilea izvor documentar este descoperit de scriitorul Teodor Neș în prezentările făcute de presa minoritară din Oradea, în lucările scrise de Gheorghe Tulbure despre *Nicolae Jiga,* Gheorghe Ciuhandu despre *Georgiu Popa,* Dr. C. Pavel despre *Miron Pompiliu* și Ed. I. Găvănescu despre *Al. Gavra* [17] .

O a patra sursă documentară o constituie lucrarea lui Alexandru Márki (Márki Sándor-*Bihari román irók*) despre scriitori români din Bihor, o lucrare apărută în anul 1880 la Oradea[18].

Datorită contextului istorico-socio-cultural al peroiadei în care Teodor Neș își desfășura activitatea ca profesor și scriitor, existența a foarte puține documente scrise în limba română în perioada respectivă în zona Bihorului, sărăcia surselor de informare și documentare l-au determinat pe acesta să schițeze el însuși, acolo unde a fost nevoie și unde lipseau documentele scrise, portretele celor prezentați, folosindu-se de îndrumările date de diferite izvoare scrise, dar mai ales orale[19].

Teodor Neș nu a avut niciodată dorința sau pretenția de a fi un scriitor celebru, un istoric sau sociolog, care să râvnească la o recunoaștere la nivel național la fel ca alte personalitățile culturale și literare ale timpului său. Ceea ce acesta a reușit să aștearnă pe hârtie a pornit din dorința de a vedea consemnate pentru posteritate personalități ale momentului, evenimente istorice, culturale și literare care au constituit, în opinia dânsului, repere demne de consemnat ale societății culturale și literare bihorene a vremii.

El își motivează imboldul de a scrie această carte de căpătâi, „Oameni din Bihor" mărturisind atât de plastic și de simplu că: „*...dragostea mea pentru acest Bihor, unde m-am născut și mi-am lustruit zestrea intelectuală, mi-a împins irezistibil condeiul să adun pentru cei de azi, în paginile ce urmează cîteva figuri și fapte din acest colț de țară*"[20].

Monografia „*Oameni din Bihor - 1848-1918"*, Teodor Neș o împarte în trei mari părți: prima parte, în care prezintă evenimente istorice, personalități ale vremii, ideologii etc. dintre anii 1848-1881, o intitulează – *Perioada naționalismului oportunist*[21]; a doua parte, cuprinsă

[14] Ibidem.
[15] Teodor Neș – *op.cit.*, pag. 3.
[16] Ibidem.
[17] Teodor Neș, *op.cit.*, pag.3.
[18] Ibidem.
[19] Ibidem.
[20] Teodor Neș, *op.cit.*, pag. 3.
[21] Teodor Neș, *op.cit.*, pag. 9.

BDD-A22110 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:37 UTC)

între anii 1881-1905, o intitulează: *Perioada atoniei*[22]*politice*[23]*;* și a treia parte care tratează perioada anilor 1905-1918, intitulată: *Perioada naționalismului intransigent*[24].

În prima parte intitulată *Perioada naționalismului oportunist*, Teodor Neș, folosind o scriitură contemporană, presărată cu neologisme[25] preluate din alte limbi străine (T. Neș stăpânind bine limbi precum: engleză, franceză, maghiară, turcă, italiană), cu un limbaj plastic[26], prezintă ideologi ai acestei perioade, dintre care se pot aminti: Emanuil Gojdu – pe care-l numește *stegaru curentuluil*[27], Alexandru Roman, Miron Pompiliu, Nicolae Jiga, Partenie Cosma, Alexandru Gavra, etc.

În acestă parte de început a monografiei punctează în prezentarea personalităților, ideologiilor și creațiilor literare printr-un limbaj critic începuturile cristalizării unor curente politice menționând că: *„În vâltoarea revoluției găsim conștiințe naționale dârze..."* dar și ideologi *„lipsiți de rutină politică..."* [28] fascinați de conducători străini, precum și apariția unor scrieri poetico-patriotice caracterizate de *„versuri primitive, la cari poetica putea zâmbi ironic..."*[29].

Tot aici vorbește despre „Societatea de lectură" condusă de Alexandru Roman, despre Revista „Familia" coordonată de Iosif Vulcan (care în 1880 este relocată de la Budapesta la Oradea), despre Societatea corală „Hilaria"[30] precum și despre Fundațiile „Emanuil Gojdu" și „Nicolae Jiga", ca și bastioane ale păstrării identității, culturii și scriiturii românești în zona Bihorului[31] într-o perioadă tulbure marcată de zbucium cultural și de frământări sociale profunde.

În partea a doua, pe care o intitulează *Perioada atoniei politice*, Neș ni-i prezintă pe: Lucian Bolcaș, Vasile Teuca, Iosif Vulcan, Vasile Budescu, Maria Bosco-Suciu, Lucreția Suciu, Mitropolitul Miron Roman, Ioan Buna și Nicolae Zigre, ca să amintim doar câteva dintre numele celor prezentați în această parte.

Un moment pe care Teodor Neș îl numește atât de plastic „vrednic de încrestat în cronica Bihorului"[32] este Mișcarea Studenților de la Academia de Drept din Oradea, care printre alte obiective își propun să „vorbească numai românește între ei și după posibilitate și cu publicul orădan"[33].

Serbările „Astrei" de la Beiuș sunt prezentate de T. Neș ca momente de manifestare a identității culturale și literare românești[34] despre care personalități locale scriau mai apoi în

---

[22] ATONÍE - (gr. *atonia*) lipsă de vitalitate, (fig.) inerție morală sau intelectuală, moliciune, lipsă de energie - potrivit Dicționarului Explicativ al Limbii Române.
[23] Teodor Neș, *op.cit.*, pag. 10.
[24] Ibidem, pag. 11.
[25] De exemplu cuvântul *„Leaderi"* din limba engleză, folosit de autor la pag. 10, atunci când se referă la reprezentanții sau ideologii acelei perioade, *op. cit.*, pag 10.
[26] Folosește figuri de stil de genul: *„iluzii zdrențuite", „fețe obidite, încadrate în argintul părului albit",* sau *„amurg de toamnă-o lumină tristă", op. cit.* pag. 10.
[27] Teodor Neș, *op.cit.*, pag. 9.
[28] Teodor Neș, *op.cit*, pag. 164.
[29] Teodor Neș, *op.cit*, pag. 165.
[30] Teodor Neș, *op.cit*, pag. 161.
[31] Teodor Neș, *op.cit.*, pag. 10.
[32] Teodor Neș, *op.cit*, pag. 177.
[33] Ibidem, pag. 178.
[34] Teodor Neș, *op.cit.*, pag. 202.

BDD-A22110 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:37 UTC)

ziarele românești precum: Lucian Bolcaș în „Tribuna”; Triteanu Lazar în „Telegraful Român” și Ioan Papp în „Gazeta Transilvaniei”[35].

Un alt moment istoric consemnat de T. Neș în istoria Bihorului este înființarea Băncii „Bihoreana” care avea ca scop sprijinirea financiară și încurajarea dezvoltării economice a țăranilor români din zonă, moment numit a fi „un pilastru în organizația economică a Românilor mărgineni”[36].

Într-o perioadă foarte grea pentru românii din Bihor, marcată de persecuții venite din partea stăpânirii maghiare, colaborarea dintre oameni de carte precum Iosif Vulcan, Lucreția Suciu și alții, împletită cu activitățile coral-artistice ale „Hilariei”, susținută economic de „Bihoreana” „...s-a conservat sufletul românesc...” susține Teodor Neș, concluzionând această perioadă din viața socio-culturală a Bihorului[37].

În partea a treia intitulată *Perioada naționalismului intransigent*, T. Neș vorbește despre Vasile Mangra, Vasile Lucaciu, Coriolan Pop, Nicolae Bolcaș, Dr. Ioan Ciordaș, Episcopul Ioan Papp și Aurel Lazăr.

În acești ani are loc o reorientare a polilor de putere și influență pentru bihoreni, moment care este foarte bine surprins de T. Neș și prezentat în scriitura lui proprie prin următoarele cuvinte: „Privirile se desprind de Budapesta și se întorc prin Sibiu spre București, de unde sutele de cupole strecurau prin sita codrilor carpatini sclipiri înfiorătoare și accente metalice eroice.”[38].

Cei care animau în această perioadă șezătorile cultural-artistice ale „Hilariei” și „Lyrei” din localități precum: Beiuș, Vașcău, Ceica, etc., erau preoți, învățători, studenți și corifeii: Nicolae Zigre, Dr. Aurel Lazăr, Coriolan Pop, Ioan Ciordaș, Demetriu Lascu, Gavril Cosma, precum și reprezentanții trupelor A.P. Bănuțiu, V. Antonescu și Ștefan Mărcuș[39].

Teodor Neș conștient fiind de faptul că în Monografia „Oameni din Bihor” nu a putut decât să prezinte pe scurt și în crâmpeie momentele cultural-istorice importante și personalitățile marcante ale Bihorului menționează către finalul cărții faptul că: „Medalioanele înfățișate de noi au proporții microscopice. Faptele celor mai mulți ar putea umplea câte un volum, dacă ar fi fost prezentate în dimensiunile lor firești...schițele le-am făcut din câteva linii și chemăm pe toți scormonitorii trecutului Bihariei și pe contimporani să coloreze aceste crochiuri cu fantezia și aducerea lor aminte”[40]. Acesta subliniază în încheierea cărții faptul că: „Viața românească din 1848 până la 1918, schițată de noi, a fost o eflorescență a existenței noastre vechi pe aceste locuri”[41].

[35] Ibidem, pag. 203.
[36] Ibidem, pag. 386.
[37] Ibidem, pag. 386.
[38] Ibidem, pag. 11.
[39] Teodor Neș, *op.cit.*, pag. 577.
[40] Teodor Neș, *op.cit.*, pag. 584.
[41] Ibidem, pag. 585.

BDD-A22110 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:37 UTC)

Bibliografie

- Borcea, Liviu și Gorun, Gheorghe (coordonatori) – *Istoria orașului Oradea*, ediția a III a, Editura *Arca*, Oradea, 2007.
- Coriolan, Suciu – *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967-1968.
- Neș, Teodor, Iosif Sălăgean și Emil I. Roșescu – Liceul ”Emanuil Gojdu” la 50 de ani –Monografie, editată de Liceul „Emanuil Gojdu” din Oradea, 1971.
- Neș, Teodor – *Oameni din Bihor 1848-1918,* ediția a II-a, Biblioteca Revistei Familia, Oradea, 2006.
- Neș, Teodor - *A doua carte despre Oameni din Bihor*, Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă al Județului Bihor, 1979.
- Neș, Teodor – *Figuri Bihorene*, Roman, Alexandru (1826-1897), Extras din revista *”Familia”* A.I. No. 5-6, Institut de Arte Grafice Sonnenfeld S.A. Oradea, 1934.
- Predescu, Lucian – *Enciclopedia României. Cugetarea,* Editura Saeculum, București, 1999.
- Vaida, Maria – *Lucreția Suciu sau mările iubirii*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2010.
- http://dexonline.ro

BDD-A22110 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:37 UTC)